

Å skrive nedenfra

– Romanen må nå et stillhetens sted, inn til det som ikke kan snakkes om. Språket kan åpne for noe, ved klangen, rytmen og ordvalget, det kan i beste fall føre dit hvor vi ikke lenger analyserer og forklarer, der vi bare er, sier forfatter Hanne Ørstavik. I høst er hun aktuell med Presten, hennes sjuende roman.

Foto: Peder Kjøs

Intervju med Hanne Ørstavik

Som psykologer har vi lenge vært nysgjerrige på Hanne Ørstaviks forhold til faget vårt. Romanene Like sant som jeg er virkelig (1999), Kjærlighet (1997) og Tiden det tar (2000), som til sammen utgjør det vi kaller mamma-trilogien, synes å ligge svært nær en tidsriktig psykologisk forståelse av familiedynamikk. Bøkene beskriver familier som på ulike måter binder sine medlemmer fast i destruktive samspillmønstre. Mens man ofte i skjønnlitteratur gjenkjenner psykoanalytisk eller eksistensialistisk grunnlagstenkning, synes Ørstaviks bøker å ligge nærmere systemteoretiske og kommunikasjonsteoretiske modeller. Her ligger ikke hovedvekten på intrapsyriske konflikter og symbolske uttrykk for disse. Familiene i Ørstaviks bøker framstår snarere som systemer med sin egen iboende problemoppretholdende kraft som alle lider under. Det blir nærliggende for oss å spørre forfatteren om hun bruker psykologisk teori bevisst.

Hanne Ørstavik bare rister på hodet når vi ramser opp Watzlawick, Haley, Minuchin og Erickson. Hun har riktig nok ønsket å bli psykolog siden hun var tretten, og tok grunnfag i 1991. I ventetiden før embetsstudiet fikk hun imidlertid gitt ut sin første bok, og satset på forfatterskapet. Etter dette har hun ikke lest mye psykologisk faglitteratur

Dynamiske knuter

– For meg begynner skriveprosessen i en uro. Uroen er helt fysisk, konkret og samtidig intellektuell. Noe har samlet seg i en slags knute, tanker, erfaringer, anelser, spørsmål. Og så blir skriveprosessen å gå inn i denne knuten og undersøke den, strekke romanens linjer ut av det som er sammenfiltret, så noe kan bli tydelig og klart. Romanskrivingen går i sykluser. Når en roman er ferdig, er jeg tom. Tømt. Da skriver jeg ikke. Men jeg leter hele tiden, uten å vite etter hva. Og så har det vist seg at noe i meg vet likevel, for noe samler seg, sakte, nytt materiale og gammelt, jeg suges mot lesning som er relevant, tenker og tenker, og så bare kjenner jeg når tiden er inne. Det er en form for konsentrasjon, i hodet og kroppen på en gang, denne uroen. Og når knuten blir tett nok, så er det som om den presser formen fram.

Vi spør Ørstavik nærmere om denne knuten. – Hvilken rolle kan faglitteratur ha i denne prosessen?

– Jeg leser en del filosofi, særlig fenomenologi og eksistensiell litteratur, men det er ikke noe jeg bruker i skriveprosessen. Snarere er det lesning for å forstå hvordan jeg tenker, for å ha noe å tenke med og mot. Jeg har lenge vært opptatt av Heidegger, hans tanker om «væren», at det å være i det er av en helt annen kvalitet enn å betrakte noe, som vi jo gjør når vi skal forklare og forstå. Dette er ytterst relevant for skriveprosessen, for jeg tror ikke jeg kan ta et skritt tilbake og få avstand, og forstå mitt eget stoff bedre på den måten. Jeg må være der. Sånn sett skriver jeg nedenfra, erfaringsbasert. Jeg er totalt, også fysisk, nærværende i skriveprosessen. Distansen ligger i formen.

Siden Ørstaviks bøker er skrevet på denne måten, og fordi enkelte trekk ved noen hovedpersoner stemmer overens med forfatteren selv, er mange opptatt av i hvilken grad bøkene er selvbiografiske.

Ørstavik bekrefter at bøkene er sannhetssøkende, men påpeker at historiene for eksempel åpenbart er for forskjellige til at de kan være selvbiografiske. – Jeg forsøker å skrive sånn at erfaringskvaliteten, sånn det kjennes, er sant. Historiene er en form, den gir tilgang til stoffet og er rommet der dette finnes. Ørstavik mener at historien egentlig er av, om ikke underordnet, så sideordnet interesse. Den er den konkrete inngangen til det egentlige stoffet for romanen. – Det som skjer, er vanlige, hverdagslige hendelser. Men hvordan erfarer dette av personene, hvordan er det å være der? Akkurat sånn, akkurat der, for akkurat dette mennesket?

– Vi er vant til å forholde oss til fortelling og tankeinnhold, men vi er ikke så vant til å la det erfarte ved teksten være det som er inngangen til forståelsen. Da må vi stole på det vi kjenner, ikke bare det romanen eksplisitt utsier, men også det den er og gjør med oss. I Uke 43 tenker jeg at det ligger en slags fortvilelsens ul under langs hele teksten, det kjentes sånn da jeg skrev, som om språket skraper nedi det grøtete, utgråtte stedet, en slags «ouououou».

Ørstavik summer ved bordet, og vi får en følelse av at vi forstår hva hun mener. – Selve grunntonen i boken, dette ulet, er inngangen til det andre nivået i teksten, mener hun. Men det sies ikke, det bare ligger der, i språket, og så er det opp til leseren å merke det, erfare det, og lese det inn som mening. For det er det, mener jeg. Og dette nivået og romanens «saksinnhold» nærmest skraper mot hverandre i teksten.

Forholdet mellom praksis og beskrivelsen av den

Ørstavik sier hun ofte møter en forventning om at skriveprosessen skal framstå som et målrettet prosjekt, planlagt og systematisk. Hun kjenner godt til dragingen mot å beskrive skriveprosessen sin slik. En slik beskrivelse er på mange måter enklere, og gir høyere status. – Dette gjelder jo på mange områder i samfunnet. Det gir status å vise til at du jobber analytisk og systematisk, sier Ørstavik. – I ettertid foreligger det jo en roman som er klart komponert. Men fortellingen om veien fram dit, går i sirkler og brudd og spiraler og sprang, og ikke i en rett linje.

For oss som psykologer er det ikke vanskelig å slutte seg til denne opplevelsen. Også i vårt fag forventes beskrivelser av for eksempel terapiprosesser å vise at man har arbeidet systematisk. Mange terapeuter vil kjenne seg igjen i at beskrivelser av terapiprosesser i journaler og på møter er langt mer strukturerte enn den virkelige terapiprosessen var.

– Jeg er opptatt av at det skal få lov til å være sammensatt, at det ikke skal bli for trangt. Jeg vil åpne det, lage et rom. Der det som er, får finnes, sånn. Akkurat sånn det er, sier Ørstavik.

Slik vi leser bøkene i trilogien handler de blant annet om relasjoner som står i en konflikt som ikke blir løst i romanene. Det er heller ikke sånn at en av personene har skylden eller ansvaret. Dynamikken er snarere selvpopprettholdende.

– Noen blir veldig sinte av dette, for eksempel blir folk irriterte på hovedpersonen i Like sant som jeg er virkelig, de vil at hun skal gjøre noe, slå seg ut. Kanskje kan dette skyldes ubehaget ved det fastlåste, og ønsket om at det må finnes en løsning, en forandring, sier Ørstavik.

Selv om Ørstavik altså ikke har brukt psykologisk litteratur i arbeidet med bøkene sine, har hun tro på at skjønnlitteratur og faglitteratur kan påvirke både lesere og hverandre. – For meg har språket med forholdet til virkeligheten å gjøre. Språket kan åpne verden og gjøre den virkelig. Det gjelder jo teoretisk forståelse også; jeg tenker at skillet mellom fag og skjønn, det dreier seg om ulike innganger, åpninger og plan. Og vi trenger alle sammen!

Ørstavik ser det ikke som noen motsetning å skrive nedenfra og lokalt og å nå ut og bevege på et større plan. – Tvert imot. Jeg tror det dreier seg om, er om teksten når inn til en kjerne. Og dersom den lykkes i det, og det er kraft i den kjernen, så stråler den kraften ut.

– Jeg vil undersøke noe med det jeg skriver, for jeg tror at det å forstå gjennom å være hos, den erfarte forståelsen, jeg tror det er den eneste mulige veien fram til det punktet der noe overhodet kan forandres. Romanene mine skrives fram dit, til det punktet, sier hun. Hun vil ikke innta noen innelukket kunstnerrolle. – Det å skrive er jo en kommunikativ handling. Jeg vil nå ut. Det er ikke likegyldig for meg om det jeg skriver når fram til noen; teksten er et møtested, og jeg blir usigelig glad når noen møter teksten og vil være der den er.

Impulser

Tidsskriftets aktualitetsforum skal avspeile pågående diskusjoner innen fagfeltet vårt. Vi tar gjerne imot for-slag til bidragsytere. Hanne Weie Oddli og Peder Kjøs E-post pedkj@online.no